

rozhovor

Jan Záhořík
Zbyněk Tarant

Zbyněk Tarant

Rozhovor s Janem Záhoříkem

Když někomu řeknete, že se zabýváte afrikanistikou, tak si většina laické veřejnosti představí maximálně sošky v Náprstkově muzeu či dobročinné sbírky pro Afriku. Co vlastně obnáší soudobá afrikanistika a jaké nároky klade na osobu badatele?

Afrikanistika znamená studium dějin, kultur, společností a jazyků Afriky. Dnes ovšem není možné věnovat se badatelsky celému kontinentu, takže každý afrikanista má nějakou svoji specializaci, teritoriální a/nebo tematickou. Měl by též hovořit nějakým jazykem (nebo jazyky) své specializace, a ať již se zabývá čímkoliv, tak mít neustálou zkušenost s předmětem svého zájmu, tedy Afrikou.

Jak jste se vlastně k africkým studiím dostal Vy sám? Bylo pro vás těžké obhájit obor tohoto typu na české univerzitní půdě?

O Afriku jsem se zajímal asi od střední školy, byť jsem původně chtěl studovat švédštinu. Afrikanistika se v 90. letech na FF UK neotevírala každý rok, ale jen jednou za pět let, takže jsem dal přednost antropologii a Blízkému východu na ZČU, kde mě velmi inspiroval a ovlivnil prof. Václav Blažek. Doktorát jsem již poté absolvoval na FF UK. Bohužel v té době již afrikanistika zanikala a dnes stále v České republice žádná africká studia v celé své šíři nemáme. My se o to nyní snažíme formou akreditace magisterského programu, navíc jako double degree. Jsem přesvědčen, že jediná možnost revitalizace afrikanistiky v této zemi vede skrze mezinárodní spolupráci, mimo jiné i v oblasti výuky. Znovu vybudovat jakýkoliv obor je vždy obtížné, nicméně musíme se o to pokusit, protože pokud by

v České republice afrikanistika zcela zanikla, tak by to byla jednak mezinárodní ostuda, a zároveň by tím naše země přišla o část intelektuálního a kulturního dědictví, což by byla přinejmenším škoda. Na to se jistě shodnu i se svými kritiky.

Africká studia byla po 2. polovinu 20. století silně ovlivněna post-koloniálním diskurzem. Nyní se však zdá, že se i post-kolonialismus sám stává terčem kritiky dalších („post-post-“) myšlenkových směrů. Jak vlastně na Centru afrických studií (CAS) přistupujete ke koloniálnímu dědictví ve vztazích mezi evropskými a africkými zeměmi a jak se s ním vyrovnáváte při komunikaci s Vašimi africkými partnery?

To je velmi dobrá otázka, která souvisí s hlavním předmětem našeho zájmu, tedy koloniálním dědictvím v Africe. Skutečně až donedávna převažovala drtivá kritika všeho koloniálního a tudíž i všeho postkoloniálního ve smyslu negativně ovlivněného Evropany. Kolonialismus byl takřka automaticky vnímán ve velmi pejorativních konotacích. Dnes se badatelé, kteří studují evropskou koloniální minulost v Africe, začínají obracet ke komplexnosti tohoto historického období. Když to ještě více zjednoduším, od černo-bílého jsme přišli k pestrobarevnému. A mým cílem, k němuž snad i vedu své doktorandy, je právě vnímat africké (a tedy i koloniální) dějiny v celé své šíři, a nikoliv jako sled událostí, k nimž můžeme přiřadit znaménko plus nebo minus. Pravdou nicméně je, že téma kolonialismu je spjato s problematikou nacionalismu v Africe a zde je třeba být opatrný. Jsou, a zažil jsem to na vlastní oči, kupříkladu konference, kde si někteří badatelé kvůli rozdílným postojům nemohou přijít na jméno či se dokonce slovně napadají. Ale to je naštěstí výjimečný jev, který spíše souvisí s politickým aktivismem, než se skutečným bádáním.

Afrika je zemí obrovských kontrastů. Na jedné straně je to obrovský kontinent se značným přírodním i lidským potenciálem. Na straně druhé to vypadá, jako by se africkým národům nedařilo dostupný potenciál zmobilizovat a využít. V čem vidíte příčinu tohoto paradoxu?

To je velice komplexní otázka, odpověď na ni by vydala na celou knihu. O problematice špatného vládnutí či korupci skutečně byly popsány stohy knih. Pominu-li veškeré myslitelné ekonomické, politické, sociální, demografické a mezinárodní souvislosti, nemohu se zbavit dojmu, že stále aplikujeme jakési evropské parametry, kategorie a představy na zcela jiné, v tomto případě africké, reálie. S tím souvisejícím fenoménem je negativní image, kterou Afrika má, což je bohužel neoddiskutovatelný fakt. Tendence pohlížet na Afriku jako na kontinent nebezpečí, nemocí, válek, epidemií, hladu, smrti a jako na kontinent, kam je třeba posílat v jednom kuse jakousi „abstraktní“ pomoc, neboť lidé tam nejsou schopni se o sebe postarat sami, je všudypřítomným jevem, který svým způsobem stvořil západní „NGO průmysl“. V tomto směru do značné míry sdílím názory Dambisy Moyo, světoznámé kritičky západní (dlouhodobé) humanitární/rozvojové pomoci, která podkopává africké sebevědomí, invenci a to, čemu se říká „leadership“. To neznamená, že jsem proti rozvojové pomoci, jen zdůrazňuji, že je třeba ji hodnotit kriticky

a racionálně a nikoliv slepě přijímat jakýkoliv „neziskový“ projekt jako nezpochybnitelnou nutnost.

A jak tedy Vy osobně hodnotíte úspěšnost rozvojové pomoci pro africké země?

To je samozřejmě velice citlivé téma. Určitě existují smysluplné rozvojové projekty, zejména ty zaměřené na konkrétní pomoc v oblasti vzdělávání, přístupu k vodě, zdravotnictví. Vážím si kupříkladu lidí, pracujících v nejrůznějších charitách třeba s HIV pozitivními, obecně ve vzdělávání a sociálních službách, ale zároveň si nedělám iluze o některých jiných „projektech“, nicméně se nechci nikoho dotknout. Naštěstí v posledních letech v mnoha zemích Evropy (zejména ve Skandinávii, která je největším poskytovatelem rozvojové pomoci) dochází k větší adresnosti těchto projektů, aby se zamezilo některým „přehmatům“ ze 70.–90. let, kdy se mnohdy prohospodařily miliony dolarů na projektech, které ve výsledku žádný benefit nikomu nepřinesly, spíše naopak.

Oči celého světa se k Africe obracejí zpravidla v negativních souvislostech – války, epidemie, chudoba. Pokud byste však měl jmenovat alespoň tři oblasti, v nichž se Africe naopak dařilo a které je možno považovat za úspěch, ať už podle jakýchkoliv měřítek, které by to byly?

Patřím k těm, kteří zastávají názor, že „Afrika funguje“, jak napsali Patrick Chabal a Jean-Pascal Daloz. To neznamená, že by snad neexistovaly zmíněné problémy, ale je třeba si uvědomit, že národovotvorný a státotvorný proces v Evropě trval stovky let a mimo jiné vyústil v dvě největší války v dějinách lidstva. Mnohé africké společnosti a státy se nacházely v uplynulých padesáti letech ve stavu chronických konfliktů a socio-ekonomických problémů, ale zároveň se žádné negativní prognózy o rozpadu států (až na naprosté výjimky) nenaplnily a dnes je v desíctce nejrychleji rostoucích ekonomik světa hned sedm zemí z Afriky. Ve většině afrických zemí dochází k obrovskému rozvoji infrastruktury, vzdělávacích institucí, zdravotnictví, pracovních příležitostí. Čili já vidím, možná i díky přímé zkušenosti z několika zemí, Afriku obecně jako úspěšný kontinent a jako našeho nejbližšího souseda, kterému (podobně jako Blízkému východu) bychom se měli snažit co nejvíce porozumět a ne se od něj distancovat.

A je vlastně něco, co může Africe přinést Evropa a západní země?

Jako významnou vidím spolupráci v oblasti vzdělávání, vědy, výzkumu a především zdravotnictví.

Prozatím jsme hovořili o vztahu Afriky a Evropy, ovšem na „černý kontinent“ si v současnosti brousí zuby i další aktéři, zejména Čína. Jak hodnotíte působení čínských investorů na africké půdě a jak jej hodnotí sami obyvatelé afrických zemí?

To je opět velmi komplexní téma. Před zhruba desetiletím vycházely až varovné články a studie o tom, kterak Čína svým způsobem „dobývá“ Afriku. Šlo spíše o obavu Evropy ze

ztráty do té doby privilegovaného a dominantního postavení v Africe. Nicméně, jak se ukázalo, tyto „noví donoři“, mezi které patří kromě Číny i celá řada dalších zemí z Asie nebo třeba i Brazílie, investují v Africe do rozvoje infrastruktury, průmyslu, zdravotnictví, IT technologií, aniž by jakoukoliv spolupráci tyto země podmiňovaly nějakými ústupky, demokracizací, aj. Kupříkladu v Etiopii se dnes staví dálnice, silnice a železnice pod čínským dohledem a země se tak mění neuvěřitelným tempem. Na straně druhé lze pozorovat (a zde se opět vracím k Etiopii) postupnou ztrátu euforie a nárůst určité skepse mezi místním obyvatelstvem. Důvody vidím přinejmenším dva: tím prvním je mnohdy diskutabilní kvalita čínských výrobků, což se týká jak kvality silnic, tak zejména léků, které na etiopském trhu dominují; tím druhým je možná poněkud odtažitý a nadřazený vztah řady Číňanů vůči svým africkým zaměstnancům, který se často diskutuje v etiopských médiích nebo na sociálních sítích. Myslím, že v ostatních zemích Afriky bude zkušenost podobná. Z celkového pohledu však na působení Číny nevidím nic špatného, neboť je pravdou, že zejména v oblasti infrastruktury, kterou vnímám jako klíčovou, hrají Číňané hlavní roli.

Vaše Centrum afrických studií je zatím relativně mladou institucí. Dokázal byste jej ve stručnosti představit?

Centrum afrických studií jsme založili na katedře historických věd v roce 2012 především díky prof. Budilovi, který vždy veškeré naše aktivity v tomto směru podporoval a (nejen) za to mu patří velký dík. Od počátku jsem to chápal jako platformu pro mezikatederní spolupráci, a ukazuje se, že taková spolupráce skutečně je možná a je více než přínosná, takže dnes kromě mé osoby a šesti doktorandů náš tým zahrnuje kolegyni Lindu Piknerovou z katedry politologie a mezinárodních vztahů, archeoložku Moniku Baumanovou, spolupracujeme s Jiřím Preisem z katedry geografie na Fakultě ekonomické. Dohromady tak máme desetičlenný tým s mnoha vizemi a elánem. Do budoucna vidím jako stejně důležitou spolupráci s katedrou blízkovýchodních studií. V loňském roce jsme se stali členem mezinárodní asociace Africa-Europe Group for Interdisciplinary Studies (AEGIS), organizujeme mezinárodní konference, založili jsme se zahraničními partnery Central European African Studies Network se sídlem zde v Plzni, spolu s řadou zahraničních badatelů jsme založili mezinárodní časopis, jehož první číslo vyjde již velmi brzy. Především mám radost právě z rostoucí mezinárodní spolupráce, v níž vidím obecně budoucnost českého školství, vědy a výzkumu. S univerzitou v italské Pavii připravujeme double degree, tytéž námluvy probíhají se švédskou univerzitou ve Falunu, s Bolognou a Vídní probíhají diskuze o mezinárodním Ph.D. programu. K unikátnímu kroku jsme přistoupili v roce 2013, kdy jsme založili na Jimma University v Etiopii Centrum afrických studií jako jakousi naši „pobočku“ a nyní se spolupráce materializuje například prostřednictvím 1st Ethio-Czech Conference on Africa, která se koná v září 2014 právě v Jimmě s pěti účastníky ze ZČU. S Addis Ababa University zase připravujeme výstavu na téma „československo-etioipské vztahy ve 20. století“. Nicméně věřím, že to je stále ještě jen začátek.

Pokud byste měl soukromému investorovi vysvětlit, proč je důležité zabývat se Afrikou a investovat do afrikanistických pracovišť, jako je CAS, co byste mu řekl? Co vlastně mohou Afrika a afrikanistika přinést Evropě 21. století?

Jak jsem již zmínil, Afrika, podobně jako Blízký východ, je naším nejbližším sousedem, s nímž nás navíc pojí mnoho set let historie. Zároveň je Afrika perspektivním kontinentem, s nímž se vyplatí obchodovat, jak poznali v zemích, jako je Brazílie, Čína, Indie, Malajsie, Turecko, Írán nebo Japonsko. Lepší poznání vyvolává větší důvěru a důvěra je důležitá pro obchod, i proto například v Číně a Indii stoupá zájem o Afriku, vznikají afrikanistická pracoviště, lidé se učí poznávat a rozumět Africe, a naopak lidé v Africe se leckde učí čínsky. Česká republika má v postsocialistickém světě zcela unikátní postavení v rámci většiny Afriky, což není klišé, ale realita. Bylo by velmi smutné, kdyby toho nedokázala využít. V tomto směru může akademický a soukromý sektor velmi dobře koexistovat.

Děkuji Vám za rozhovor